

Україна і СВІТ

вступ до історії
та громадянської
освіти

Марина КАФТАН, Ірина КОСТЮК, Ксенія НОВІКОВА

УКРАЇНА І СВІТ: вступ до історії та громадянської освіти

Навчальні матеріали для пілотування
у 6 класах експериментальних закладів
загальної середньої освіти

Урок 27

Київ · Світич · 2023

§27. Писемні джерела та їх значення.

Як виникли писемні джерела та в чому їх особливості?

Після ознайомлення з матеріалами параграфа й виконання завдань ти зможеш:

- *розповідати історію писемності за допомогою ключових слів та наводити приклади різних систем письма;*
- *розрізняти писемні джерела та визначати їх тему і походження;*
- *коментувати текст історичного змісту та виділяти головне і другорядне;*
- *визначати роль писемних джерел у дослідженні минулого.*

1. Як виникла писемність і як вона пов'язана з матеріалом для письма

1. Опрацюй текст першої частини параграфа. Випиши до зошита нові для тебе слова, з'ясуй їхнє значення.

2. На основі змісту текста параграфа уклади ланцюжок ключових слів/словосполучень про розвиток писемності.

Історики вважають, що упродовж тисячоліть людство мало кілька видатних досягнень, які визначили подальший хід історії. Окрім переходу до осілого способу життя та початку обробки металів, здобутком стародавніх суспільств стала поява державної влади та писемності.

Писемність – це спосіб передачі людської мови за допомогою спеціальних знаків, а також сукупність писемних пам'яток певного часу та певного народу.

Чому ж *писемність* є одним із найбільш значущих відкриттів?

У далекому минулому єдиним інструментом збереження та передачі знань була людська пам'ять. Від покоління до покоління передавали оповіді про навколишній світ, особливості господарювання та вірувань. З розвитком людського суспільства, особливо зі зростанням виробництва харчів та з появою міст, виникла потреба записувати врожаї, податки, кількість працівників, накази володарів.

Писемність в різних куточках земної кулі виникла неодноразово. Ще близько семисот років тому мешканці Австралії, островів у Тихому океані, більшої частини Африки та майже всього Американського континенту не знали писемності. Люди спочатку використовували протописемність – передачу інформації за допомогою *малюнквого* (піктографічного – *pictus* – *намальований*, *grapho* – описую, пишу), *предметного* та *вузликового* повідомлення.

Піктографічне письмо виникло у Давньому Єгипті та Месопотамії близько 6 тис. років тому.

3. Розглянь **джерело 1**. Чи трапляються тобі подібні повідомлення в сучасному житті? Наведи кілька прикладів, як піктограми використовують у наш час.

Джерело 1. Зразок піктографічного письма із шумерського міста Урук, 3200 р. до н.е.

Приблизно 5,5 тис. років тому з'являється складніша форма письма – ієрогліфи та клинопис.

Першими почали записувати повсякденні справи шумери – представники найдавнішої держави у Месопотамії. З вогкої глини вони ліпили невеликі плоскі прямокутники, на яких витискали повідомлення. Потім таблички висушували. Якщо послання було неважливе, його можна було стерти, намочивши глину. Якщо ж його хотіли зберегти, то табличку запікали у пічці. Тоді вона ставала твердою та могла довго зберігатися. Випечена глина може розбитися від удару, але вона не боїться води й сонця, як сучасні книжки. Тому до нас дійшли десятки тисяч шумерських послань.

Для писання шумери використовували палички – стилуси. Їх виготовляли зі стебел очерету, яким рясніли береги річок. Кінчик стилуса мав трикутну форму, його відтиск на глині нагадував клин. Тому писемність шумерів назвали *клинописом*.

Джерело 2. Виготовлення стилуса для писання клинописом

Трохи пізніше за шумерів писемність винайшли в Єгипті. Там не було стільки глини, як в Межиріччі, однак береги Нілу рясніли заростями папірусу (трави, подібної до осоки). Єгиптяни збирали довгі стебла, зрізали з них грубу шкірку, а м'яку серцевину нарізали смужками. Потім їх викладали до форми у кілька шарів та збивали між собою молотком. У висушеному вигляді *папірус* нагадував сучасний папір.

Писали єгиптяни чорнилом, завдяки чому могли виводити складніші знаки, ніж у клинописі. Використовували *ієрогліфи*, розташовуючи їх рядами. Великий недолік папірусу – його вразливість до вологи та сонця. Історикам пощастило, що єгиптяни залишали послання також і на камені, наприклад, на стінах пірамід. Саме вони стали основним писемним джерелом інформації про історію Давнього Єгипту.

Приблизно у другій половині II тис. до н.е. мешканці Близького Сходу, зокрема країни Фінікія, винайшли звукове письмо, де окремі букви-знаки означали не лише склади, але й приголосні звуки.

У IX столітті до н.е. давні греки удосконалили фінікійське відкриття й уклали перший у світі *буквений алфавіт*, що позначав приголосні та голосні звуки. Букв було лише 30, їх міг вивчити будь-хто.

З грецького письма розвинулися *латиниця* – система букв, якою ти користуєшся, вивчаючи англійську чи інші європейські мови, та *кирилиця* – основа слов'янської писемності, зокрема української.

З фінікійської абетки виникла й *арабіка* – основа для арабських та деяких інших мов.

На заміну папірусу прийшов *пергамент* – оброблена шкіра домашніх тварин (від назви міста Пергам, де почали виготовляти цей матеріал для письма). Звичайні чорнила для пергаменту не підходили, тому для рукописних книг використовували мінеральні фарби. В той самий час (приблизно 2 тис. років тому) у Китаї винайшли папір.

Стародавні мешканці Центральної та Південної Америки для передавання інформації використовували так зване *вузликове письмо кіпу*. Різнокольорові вовняні мотузки різної довжини з різною системою вузлів передавали з рук у руки. Вони могли містити повідомлення про початок військового походу, розмір податків, календар сільськогосподарських робіт. Народ мая у Центральній Америці, який створив один із найточніших календарів, використовував складну систему ієрогліфів-малюнків, які розміщували вертикально по два знаки.

4. Вкажи, які види писемності ілюструють **джерела 1–7**.

5. Як **джерела 1-7** співвідносяться з текстом першої частини параграфа?

6. Від чого залежало використання різних матеріалів для письма?

<p>Джерело 1</p> 	<p>Джерело 2</p> 																																																																																																																																																		
<p>Джерело 3</p> <table border="0"><tr><td>強</td><td>力</td><td>幸</td><td>子</td><td>母</td><td>父</td><td>泣</td><td>美</td><td>命</td><td>天</td><td>優</td><td>女</td><td>男</td></tr><tr><td>Strength</td><td>Strength</td><td>Happy</td><td>Child</td><td>Mother</td><td>Father</td><td>Cry</td><td>Beauty</td><td>Soul</td><td>Heaven</td><td>Kind</td><td>Girl</td><td>Boy</td></tr><tr><td>死</td><td>喜</td><td>賢</td><td>生</td><td>死</td><td>怒</td><td>悲</td><td>祈</td><td>神</td><td>土</td><td>惡</td><td>良</td></tr><tr><td>Death</td><td>Joy</td><td>Smart</td><td>Life</td><td>Death</td><td>Angry</td><td>Sad</td><td>Pray</td><td>God</td><td>Earth</td><td>Bad</td><td>Good</td></tr><tr><td>風</td><td>鳥</td><td>宝</td><td>火</td><td>水</td><td>春</td><td>友</td><td>心</td><td>雪</td><td>家</td><td>勇</td><td>虫</td></tr><tr><td>Wind</td><td>Bird</td><td>Treasure</td><td>Fire</td><td>Water</td><td>Spring</td><td>Friend</td><td>Heart</td><td>Snow</td><td>Home</td><td>Courage</td><td>Bug</td></tr><tr><td>金</td><td>花</td><td>星</td><td>猫</td><td>犬</td><td>考</td><td>日</td><td>月</td><td>人</td><td>樂</td><td>夜</td><td>木</td></tr><tr><td>Gold</td><td>Flower</td><td>Star</td><td>Cat</td><td>Dog</td><td>Think</td><td>Sun</td><td>Moon</td><td>Person</td><td>Fun</td><td>Night</td><td>Tree</td></tr><tr><td>繪</td><td>空</td><td>朝</td><td>冬</td><td>夏</td><td>秋</td><td>一</td><td>二</td><td>三</td><td>四</td><td>五</td><td>六</td></tr><tr><td>Picture</td><td>Sky</td><td>Morning</td><td>Winter</td><td>Summer</td><td>Autumn</td><td>One</td><td>Two</td><td>Three</td><td>Four</td><td>Five</td><td>Six</td></tr><tr><td></td><td></td><td></td><td>七</td><td>八</td><td>九</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr><tr><td></td><td></td><td></td><td>Seven</td><td>Eight</td><td>Nine</td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td><td></td></tr></table>	強	力	幸	子	母	父	泣	美	命	天	優	女	男	Strength	Strength	Happy	Child	Mother	Father	Cry	Beauty	Soul	Heaven	Kind	Girl	Boy	死	喜	賢	生	死	怒	悲	祈	神	土	惡	良	Death	Joy	Smart	Life	Death	Angry	Sad	Pray	God	Earth	Bad	Good	風	鳥	宝	火	水	春	友	心	雪	家	勇	虫	Wind	Bird	Treasure	Fire	Water	Spring	Friend	Heart	Snow	Home	Courage	Bug	金	花	星	猫	犬	考	日	月	人	樂	夜	木	Gold	Flower	Star	Cat	Dog	Think	Sun	Moon	Person	Fun	Night	Tree	繪	空	朝	冬	夏	秋	一	二	三	四	五	六	Picture	Sky	Morning	Winter	Summer	Autumn	One	Two	Three	Four	Five	Six				七	八	九										Seven	Eight	Nine							<p>Джерело 4</p>
強	力	幸	子	母	父	泣	美	命	天	優	女	男																																																																																																																																							
Strength	Strength	Happy	Child	Mother	Father	Cry	Beauty	Soul	Heaven	Kind	Girl	Boy																																																																																																																																							
死	喜	賢	生	死	怒	悲	祈	神	土	惡	良																																																																																																																																								
Death	Joy	Smart	Life	Death	Angry	Sad	Pray	God	Earth	Bad	Good																																																																																																																																								
風	鳥	宝	火	水	春	友	心	雪	家	勇	虫																																																																																																																																								
Wind	Bird	Treasure	Fire	Water	Spring	Friend	Heart	Snow	Home	Courage	Bug																																																																																																																																								
金	花	星	猫	犬	考	日	月	人	樂	夜	木																																																																																																																																								
Gold	Flower	Star	Cat	Dog	Think	Sun	Moon	Person	Fun	Night	Tree																																																																																																																																								
繪	空	朝	冬	夏	秋	一	二	三	四	五	六																																																																																																																																								
Picture	Sky	Morning	Winter	Summer	Autumn	One	Two	Three	Four	Five	Six																																																																																																																																								
			七	八	九																																																																																																																																														
			Seven	Eight	Nine																																																																																																																																														

Джерело 5**Джерело 6****Джерело 7.**

Α α	Β β	Γ γ	Δ δ	Ε ε	Ζ ζ	Η η	Θ θ	Ι ι	Κ κ	Λ λ	Μ μ
άλφα	βήτα	γάμμα	δέλτα	έψιλόν	ζήτα	ήτα	θήτα	ιώτα	κάππα	λάμβδα	μύ
alpha	beta	gamma	delta	epsilon	zeta	eta	theta	iota	kappa	lambda	mu
a	b	g	d	e	z	ē	th	i	k	l	m
[ə, a:]	[b]	[g]	[d]	[e]	[zə/dz]	[ɛ:]	[tʰ]	[i, i:]	[k]	[l]	[m]
Ν ν	Ξ ξ	Ο ο	Π π	Ρ ρ	Σ σ	Τ τ	Υ υ	Φ φ	Χ χ	Ψ ψ	Ω ω
νύ	ξεί	ομικρόν	πί	ρώ	σίγμα	ταύ	υψιλόν	φεί	χεί	ψεί	ώμείγα
nu	xi	omikron	pi	rho	sigma	tau	upsilon	phi	chi	psi	omega
n	ks, x	o	p	r, rh	s	t	u, y	ph	kh, ch	ps	ō
[n]	[ks]	[o]	[p]	[r]	[s, z]	[t]	[y, y:]	[pʰ]	[kʰ]	[ps]	[ɔ:]

2. Писемні джерела та їх значення у дослідженнях минулого

7. Які види історичних джерел використовують науковці? Що таке первинні та вторинні джерела?

8. Чим писемні джерела відрізняються від речових?

Писемні джерела пов'язані з розвитком писемності. Їхній зміст надзвичайно важливий для дослідників. Саме писемні джерела є тими свідченнями минулого, до яких історики звертаються найчастіше. Опис історичних подій, діянь правителів, торговельних зв'язків, війн та їх причин, побуту людей у різні часи, правил життя, вірувань і наукових відкриттів – про все це розповідають історичні писемні джерела.

9. Визнач, чому присвячені писемні **джерела 8, 9**. Які запитання варто поставити до **джерел 8, 9, 10**?

10. Що спільного та відмінного в описі? До якого виду (первинних чи вторинних) можна віднести **джерела 8, 9, 10**? Чому?

11. Якою мовою написані **джерела 8, 9**?

12. Звідки автор **джерела 9** дізнався про те, що описує у своїй статті? Що йому для цього було потрібно?

Джерело 8

Уривок з давньогрецької поеми Гомера «Одіссея». IX ст. до н.е.

А за подвір'ям – от брами вхідної – був сад плононосний, в оранку денну завбільшки, обведений тином навколо.

Віттям розкішним великі дерева там скрізь зеленіли –

Груші великі, гранати і яблунь ряди рясноплідні.

В фігах солодких смоковниці і пишно-зелені оливи.

...Далі – в розкішних плодах виноградник розкинувся рясно... За виноградником рядом останнім оброблені грядки,

Повні городини всякої, очі весь рік веселили...

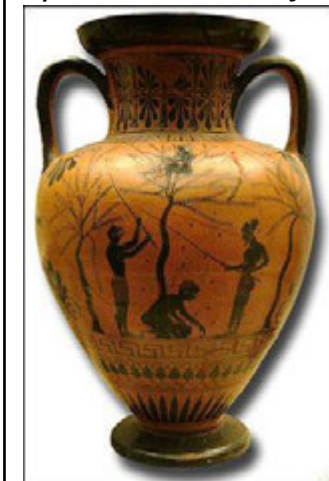
Джерело 10

Сцена збору олив молодими людьми.

Антична чорнофігурна ваза.

Бл. 520 р. до н.е.

Британський музей.

Підсумкові запитання і завдання

1. Які види писемності існують у світі?

2. Науку, яка вивчає стародавні письмові джерела, називають палеографією. Як розшифрувати це поняття?

3. Чим відрізняються первинні та вторинні писемні джерела?

4. Що потрібно історикам для використання писемних джерел різних народів у різні часи? Чому?

5. Чому винайдення писемності називають першою інформаційною революцією?

6. До якого виду передачі інформації ти віднесеш дорожні знаки? Чому?

Домашнє завдання

Створи власне письмове джерело — фрагмент літопису твоєї родини чи інших дорослих, уявного щоденника про наші часи, документ про життя твого класу тощо.